

Lateralita

Termín lateralita lze vymezit jako přednostní používání jednoho z párových orgánů a je odrazem dominance jedné z mozkových hemisfér (Průcha, Walterová, Mareš, 2009). Jde tedy o přednostní užívání jednoho z párových orgánů hybných nebo smyslových.

Rozlišujeme tyto typy laterality:

- leváctví (převaha levé strany u všech párových orgánů)
- praváctví (převaha pravé strany u všech párových orgánů)
- lateralita zkřížená (dominantní párové orgány jsou na obou stranách)
- nevyhraněná lateralita (kolísavá symetrie a asymetrie párových orgánů)
- ambidextrie (oboustrannost)

Rozlišujeme:

- lateralita tvarová (př. u obličeje)
- lateralita funkční (orgány, které pracují lépe)
- Genotyp laterality: nezměněná projekce vrozené dominance v orgánech
- Fenotyp: ovlivněn společenským prostředím
- Vynucená lateralita: např. hemiparéza, malformace, amputace, deformace, plegie ad.

Vývoj laterality:

lze pozorovat dokonce už v 12-27 týdnu vývoje plodu, přibližná převaha jedné končetiny se začíná postupně projevat kolem prvního roku, od čtvrtého roku začíná její vyhraňování naplno, vyhraněnost by měla být dokončena při nástupem do školy, rozlišená lateralita je důležitá již od narození, podle ní se strukturují řečová centra v mozku, řečová centra se u 97 % praváků nacházejí v levé hemisféře, u leváků se nezdá (asi v 30 %) nacházejí v obou.

Ambidextrie:

je stejně dokonalá obratnost pravé i levé ruky, z hlediska dimenzí laterality, se jedná i o stejně dokonalou obratnost nohy či oka, jedná se o vrozenou dispozici, k jejímuž rozvinutí dochází v drtivé většině případů u leváků, mezi známé ambidextry patří Leonardo da Vinci nebo Michelangelo.

Diagnostické nástroje

- zkouška laterality (Matějček, Žlab, 1972)
- pozorování při různých činnostech
- anamnestické údaje
- analýzy produktů

Diagnostika laterality (MATĚJČEK, Zdeněk; ŽLAB, Zdeněk. Zkouška laterality. Psychodiagnostika, Bratislava, 1972):

Uvádí zde např. tyto úkoly:

- Představ si, že navlékáš nit do jehly, označ ruku, kterou jsi držel nit.
- Představ si, že smotáváš rozmotaný krejčovský metr, označ ruku, která motá (ne tu, která drží kotouček).
- Představ si, že jednou rukou házíš tenisový míček do krabice, označ ruku, která hází.
- Kterou rukou strkáš klíč do zámku?
- Sáhni si na ucho a na nos- kterou rukou?
- Spoj ruce tak, aby byly prsty zasunuty do sebe. Která ruka má palec nahoře?
- Představ si, že chceš v jedné ruce rozmáčknout ořech. Ve které?
- Zatleskej tak, aby jedna ruka byla nahoře a druhá dole. Označ horní ruku.
- Naznač jednou rukou, jak vysoko dosáhneš. Která ruka to byla?
- Podej sousedovi tužku. Jakou ruku jsi použil?

Specifika domény

U dětí s tělesným postižením se setkáváme s odlišným způsobem vývoje v důsledku tělesného postižení, v patologických případech (MO, poúrazové stavy ad.) může docházet až ke změně laterality. Jedinci mohou mít obtíže se zvládnutím orientace v prostoru, na ploše, vzhledem k vlastní osobě, v orientaci časové a v percepci. U některých žáků může lateralita ovlivňovat rychlost tvorby písma nebo jeho kvalitu (podrobněji viz Opatřilová, 2014).

Předkládaná škála úbytku funkce by měla být propojená s jeho dopadem na ostatní funkce:

0 – jakýkoli typ laterality kromě vynucené a přecvičené;

1 – vynucená či přecvičená lateralita se žádným nebo minimálním dopadem na kvalitu dalších funkcí (dítě zvládlo vynucení či přecvičení laterality bez obtíží; obtíže nejsou patrné či se vyskytují jen v dílčích oblastech, např. jako zrcadlové zápisy některých prvků);

2 – vynucená či přecvičená lateralita se středním dopadem na kvalitu dalších funkcí (dítě zvládlo změnu či přecvičení laterality s obtížemi, které ho znevýhodňují v oblasti řeči, percepcie aj., dokáže se s nimi vyrovnat a při terapeutickém vedení je částečně korigovat);

3 – vynucená či přecvičená lateralita s těžkým dopadem na kvalitu dalších funkcí (dítě má závažné obtíže v oblasti řeči, motoriky, percepcie, v sociální oblasti, i při terapeutickém vedení se následky změny laterality těžce korigují);

4 – vynucená či přecvičená lateralita s komplexním dopadem na kvalitu dalších funkcí (těžce postiženo je vnímání, motorika, řečové funkce i obraz osobnosti, smysl kompenzačního využití je sporný) (Čadová et al., 2012)

Otázky a úkoly:

1. Vymezte termín lateralita a uveďte její typy.
2. Popište vývoj laterality.
3. Co je to ambidextrie?
4. Uveďte příklady orientačního vyšetření laterality speciálním pedagogem.
5. Popište specifika laterality a její možné důsledky v procesu učení.

Literatura:

Opatřilová, D. (2003, 2010) Pedagogická intervence v raném a předškolním věku u jedinců s dětskou mozkovou obrnou. Brno: PdF MU.

Opatřilová, D. & Zámečnicková, D. (2014) Podpora rozvoje hybnosti osob s tělesným postižením [online]. Brno: MU. Dostupné na Elportále MU:
<https://is.muni.cz/elportal/?id=1213559>

Opatřilová, D. (2018) Simulační techniky somatopedické a intervence.
<https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/1573>

Opatřilová, D. (2018) Speciálněpedagogická diagnostika somatopedická.
<https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/1604>

Přinosilová, D. (2007) Diagnostika ve speciální pedagogice. Texty k distančnímu vzdělávání. Brno: Paido.